

Др. Весна О. Милојевић*

Научни сарадник

Институт за српску културу, Приштина – Лепосавић

ДОПРИНОС АВРАМА ПЕТРОНИЈЕВИЋА УСПОСТАВЉАЊУ И РАДУ АЛЕКСИНАЧКОГ КАРАНТИНА ЗА ВРЕМЕ КУГЕ У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ 1837. ГОДИНЕ

Апстракт: Као знаменита личност XIX века Аврам Петронијевић и његова постигнућа су највећим делом представљена широј јавности. Његово ангажовање на успостављању Алексиначког карантина и састанака на Суповцу и Грамади, рад и функционисање ових државних установа, 1837. током продора куге, и садејство са локалним органима власти на подручјима захваћених кужном zarazом завређују посебну пажњу. Приоритетно је било осигурати јужни и југоисточни део граница и територије кнежевине која је била угрожена јер је зараза продирала са простора Османског царства. Куга је продрла преко Алексиначког карантина јула 1837. и захватила вароши Јагодину, Ражањ и Параћин, пренела се на села Ћићевац, Радошевац, Варош и Пардик чиме је изазивала озбиљну претњу ширења на остале територије кнежевине. Строгим санитарским мерама које су спроведене током трајања епидемије у зараженим местима у којима су такође били заведени карантини, епидемија куге је била заустављана до краја 1837.

Кључне речи: Алексинац, Аврам Петронијевић, карантин, епидемија, куга.

*

Када посматрамо територију Балканског полуострва, просторе који су били насељени српским народом, увиђамо да је због географског положаја којим повезује Европу и Азију често било изложено епидемијама које су косиле становништво, док су његове северне границе захваљујући вештачки успостављеном санитарном кордону-контумаца и растела штитиле свој живаљ и спречавале даљи продор зараза. Овај санитарни кордон настајао је постепено, почев од XV века, када су млетачке и дубровачке власти увиделе низак ниво хигијенских прилика у Османском царству и већ крајем XVI века основали лазарете чиме су биле праћене и трговина и заразне

* vesnamilojevic74@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9114-7587>

болести са територије овог царства. Сматра се да је идејни творац овог концепта заштите кордоном од заразних болести Г(Ћ)ироламо Фракасторо (1483-1553), који је у књизи *Заразе и заразне болести* појаснио да се заразне болести преносе клицама и то преко физичког контакта, предмета или ваздухом на мањим удаљеностима, те да је веома важно сахрањивање преминулих, дезинфекција, изолација оболелих, као сигурна превенција. Уважавајући њихова искуства хабзбуршке власти започеле су организацију санитарне службе у XVI веку, у XVII су донеле неколико закона који су послужили као основ и за законе Војне крајине у XVIII веку. Наиме, 1710. године био је донет Царски патент, који је послужио Дворској санитетској комисији да кроз даље уредбе организује и успостави трајну противкужну заштиту читавом дужином границе према Османском царству која се простирала од Карпата до Јадрана и приближно износила 1.900 километара. Томе у прилог можемо навести и део уредбе из Патента цара Карла VI којом је основан Санитарни кордон, из 1728. где се каже да се кордон оснива наспрам турском подручју због сталне опасности од заразних болести и да противодбрану треба прилагодити „према тежини околности“.¹

Османско царство било је латентно, стално жариште кужних епидемија. Престони Цариград је као метропола, велики трговински, саобраћајни, пловидбени, војни, верски и дипломатски центар са великом фреквенцијом људи и робе, отворен према свету, био и опасно погодан за пренос заразних болести у све земље са којима се трговало или ратовало. Зато су европске државе врло често затварале своје границе према овој империји, како би заштитиле своје становништво. Посматрано од појаве „црне смрти“ у Европи 1348/49. до почетка XIX века неке од ових епидемија са огромним процентом смртности, изазвале су нестајање читавих породица, изумирање насеља, проређивања широк подручја, чије је касније насељавање мењало етничку или конфесионалну припадност појединих места, те се одражавало на њихову културну али и политичку историју.²

¹ Војислав Михаиловић, *Борба против куге у Србији пре сто година*, Београд 1937, 6, 7; Zdenko Samaržija, „Habzburško vojno zdravstvo u Slavoniji i Srijemu do ukidanja Vojne krajine“, *Acta historica, medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae veterinae* 32, Beograd 2013, 95-119; Miloš Djordjević, „The Habzburg border control policy against the spread of the plague. An example of instruction on health matters in the 18th century“, *Acta historica, medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae veterinae* 43, Beograd 2024, 33-42; Танасије Илић, „Санитетски кордон Хабзбуршке монархије поред државне границе према Османлијској царевини“, *700 година медицине у Срба*, ур. Н. Гвозденовић, Београд, 1971, 320-321.

² Marija Kocić, Nikola Samardžić, „Kuga u Istanbulu sredinom XVIII veka prema izveštajima evropskih savremenika“, *Acta historica, medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae veterinae* 38, 1-2, Beograd 2019, 36; Владимир Стојанчевић, „Кнез Милош и заштита српске границе за време епидемије куге у Турској 1836-1838 године“, *Историјски гласник* 1-4, Београд 1952, 61; В. Михаиловић, *н. д.*, 39.

На територији Србије заразе су постојале и почетком XIX века. Након пропасти Првог српског устанка, османска освајачка војска донела је кугу које оставила страховите последице током 1813., 1814. и 1815.³ године. Из Османског царства, она се пренела на простор Босне и Херцеговине, Румелије, Скендерије и Шумадије. Због брзог умирања, тешке клиничке слике оболелих, са модрим израслинама, а касније и отвореним, живим ранама на телу изазивала је неописиви страх⁴ код становништва. Зато су се одомаћили изрази како су болести „жалe људе као пшеницу“, али и пословице: „не избија као куга из Сарајева“ или „како ме куга цариградска не омела“. Она је била својим ужасима присутна и у сећањима кнеза Милоша, и вероватно утицала на његову константну борбу против епидемија. У недостатку школованих лекара, којих у Србији није било до 1820. године, народ се лечио највише у манастирима, јер су калуђери познавали лековито биље, читали молитве и утискивали крст на болесно место. Из истог разлога народ се лечио често и код разних бербера, видара, калојата или ећима. Тек су стицајем аутономије створени услови за развој и организацију санитетске службе у Србији. Нешто касније, 1831. и 1836. завледела је епидемија колере у Србији. Током 1836. колера је имала веома високу смртност, и највише су страдали они који су избегли од турских зулума - новодосељени Крајишници у Лозници, Липници и Лешници, који су болест тумачили као божју казну јер су се населили и боравили у напуштеним турским кућама. Најдраматичнија је била епидемија куге 1836. јер је средином јула 1837. године продрла на територију Србије и угрозила читаво становништво.⁵

Пуна пажња даљем уређењу државе, успостављању њених граница, унутрашњој структури органа власти, војсци, културном и здравстеном просвећивању народа у Србији је могла бити посвећена тек након добијања пуне националне аутономије 1830. и 1833. године. Кнежевина Србија је са почетних 24.440 км², након припајања шест отргнутих нахија обухватала површину од 37.740 км², док је према попису из 1834. укупан број становника износио је 668.592 „душе“. Разграничење које је извршено током 1833. и 1834. између Кнежевине Србије и Османског царства, спровела је мешовита српско-турска комисија, по Коцебуовљевом протоколу, карти, што је додатно дало право и омогућило Србији да настави са својом самосталном политиком и формирањем органа државне власти чије је уобличавање настављено доношењем Сретењског устава и Закона о државном савету

³ У литаратури се наводе и 1814, 1815 и 1816. година, чак и када је у питању исти аутор, овде се конкретно односи на Тихомира Ђорђевића.

⁴ Опширније о страху код становништва: Недељко Радосављевић, *Ужице, град и нахија-окружје у времену страха (1788-1862)*, Ужице 2013, 47.

⁵ Драгослав Дедић, *Куга у Јагодини*. Јагодина, 2020, 15-16; Тихомир Ђорђевић, *Из Србије кнеза Милоша*. Београд 1983, 176-177; Исти, *Медицинске прилике у Србији за време прве владе кнеза Милоша Обреновића*, Београд 1938, 30.

1835. године. Територијалним проширењем потреба системског уређења била још више изражена. Услед епидемија и лошег здравственог стања, смањивала се пореска снага народа, а мањи број становника давао је мању производњу, до би повећан број становника пружио у случају потребе, бољу одбрану земље од спољних напада, сматрао је кнез Милош. Кнез се посветио организацији санитетске службе кроз: довођење лекара у Србију, оснивање болница и апотека, успостављање санитарног кордона, карантина и састанака, уређење бања и пратећим правно-административним мерама којима је било регулисано њихово уредно функционисање. Похвално је решење кнеза Милоша из овог периода, од 11. новембра 1836. године.⁶ Оно има димензију социјалне политике, којим се при лечењу, дозвољава, прописује лекарима наплаћивање прегледа само од богатих и имућнијих, јер је сиротиња била поштеђена. Ово се односило само на прегледе, док су лекове сви били у обавези да плаћају.⁷

Свакако, стална појава епидемија само је убрзала рад на формирању кордона и санитета што укључује подизање карантина и састанака. Постојање карантина за време прве владавине кнеза Милоша у Србији можемо пратити од времена епидемије куге у Видинском и Нишком пашалуку 1829. и 1830. када су контумци били подигнути у Поречу, на Мирочком путу и у Ћуприји, на Цариградском друму. Они су били корисни и за време појаве колере у Влашкој 1831. године. Када је извршено припајање шест нахија 1833. карантин из Ћуприје био је премештен у Алексинац.⁸ Ово су биле државне установе чије званично успостављање почиње од доношења одлуке Уредбеног одељења Совјета 21. августа 1836. о подизању контумаца у Алексинцу, на Мокрој гори и Брегову и састанака на Вршкој Чуки и Пазарском путу-Рашка, због појаве куге у Османском царству, а коначно су регулисани кроз Устројење пограничних састанака из 1839. и Санитетско-полицајну уредбу за карантине и пограничне састанке из 1841. које су урађене по угледу на постојеће хабзбуршко законодавство.⁹

⁶ Сви датуми у раду наведени су по старом календару.

⁷ Владимир Стојанчевић, *Из Србије Другог устанка и кнез Милошове владе 1815-1839*, Београд 1995, 189-191; *Зборник закона и уредби и уредбени указа у Кнежевини Србији до 1842*, Београд, 1880, 133; Радош Љушић, *Кнежевина Србија 1830-1839*, Београд 1986, 34; Мирослав Јанковић, *Пописи становништва у Кнежевини Србији (1815-1882)*, Београд 2022, 17, <https://share.google/Crw4RVu0Euca3Filw406;G20226003.pdf>; Жарко Илић, „Разграничење Кнежевине Србије и Османског царства 1830-1834“, *Историјски часопис* LXXXI, Београд 2022, 330.

⁸ В. Стојанчевић, „Кнез Милош и заштита српске границе за време епидемије куге у Турској 1836-1838“, 67-68.

⁹ В. Михаиловић, *Борба против куге у Србији пре сто година*, 40; Весна Милојевић, „Пренос поште за време прве владавине кнеза Милоша“, *Зборник Филозофског факултета* LIV (2), Косовска Митровица, 2024, 240.

За решавање многих важних питања у држави врло често ангажован је Аврам Петронијевић. Његово име се помиње током 1836. и 1837. године, у читавој државној кореспонденцији са свим структурама државних власти, и на релацији кнез Милош, према осталим чиновницима којима су слате инструкције за поступања на терену ради заштите од епидемије. Петронијевић је био опредељен, одређен од стране државе, као члан Совјета да се поред лекара распоређених у контумцима брине о сузбијању куге која се врло приближила српским границама. На овакав избор пресудно је утицала његова личност и постигнућа која је имао на да тада повераваним државним пословима. Петронијевић је рођен августа 1791. године у Текији, одакле су се његови родитељи преселили у Стару Оршаву. Његов отац Петроније радио је око двадесет година у тамошњем контумцу, што је Авраму пружио могућност да се упозна са пословима, радом и функционисањем карантина. Ово специфично стечено знање о мерама против заразних болести, и искуство, Петронијевићу је мало касније било од велике помоћи. Вишенационална средина, где су заједно живели Румуни, Немци, Срби, Грци и Цинцари, погодовала је Петронијевићу да научи немачки, влашки и грчки језик, а током службе је савладао италијански, француски и турски. У Србију је дошао 1817. где је од 1820. до 1852. обављао поверена задужења и учествовао у свим политичким догађајима у обновљеној држави. Био је члан депутација у Цариграду, члан Совјета, намесник кнеза Михаила и министар спољних послова од 1844. до 1852. године. Приликом посете кнеза Милоша Цариграду, 28. августа 1835. године приликом аудијенције код султана Махмуда II, ходао је иза кнеза, био је преводилац, а султан га је одликовао орденом нишан-ифтикара првог реда. Иако без формалног образовања за ондашње стање прилика у Србији, био је образован човек. Са породицом је живео у Јагодини, а кнез Милош, по тадашњој пракси крстио је његову децу, те су овим чином постали кумови. У време продора кужне заразе 1837. године. Петронијевић је са доктором Карлом Нађом, кроз двочлану Санитетску комисију, врло савесно обављао поверену дужност све док кужна зараза није потпуно заустављена.¹⁰

У Алексинац је Аврама Петронијевића упутуио кнез Милош 29. септембра 1836. године са наређењем да уреди тамошњи контумац. Петронијевић се тада налазио у Јагодини и обављао је функцију кнежевог саветника. Кнез му је поверио задатак да реши проблем са трговцима и њиховом робом-еспапом који је смештан у амбаре, тачније да усклади прописано време

¹⁰ Радомир Поповић, *Аврам Петронијевић*, Београд 2012, 12-13; Исти, „Аврам Петронијевић и српски покрет у Војводини 1848-1849“, *Историјски часопис* LVIII, Београд 2008, 237; Весна Милојевић, *Српски санитарни кордон према Аустрији и Туској 1836-1842*, необјављена докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Приштини, Косовска Митровица 2023, 49; Д. Дедић, *н. д.*, 67.

карантинирања трговаца и чишћење њихове робе. Други део послова односио се на татаре-поштоноше који су преносили, транспортовали писма. Посебан проблем представљало је „кађење” аустријске поште приспеле из Цариграда, што је у почетку чињено на тај начин што су писма „бацана у кад”, без отварања и бушења хартије. За то време су се татари одмарали или ноћили у карантину, а потом би настављали са разношењем поште у правцу Београда.¹¹

Карантин у Алексинцу је постојао и функционисао и пре епидемије куге 1836. године. У сачуваној архивској грађи, у документима налазимо потврду овом исказу. У писму кнезу Милошу које је у знак захвалности за постављење на место директора Алексиначког ђумрука, упутио Емануел Солар 20. октобра 1834. године. Осим израза захвалности Солар је предлагао кнезу да се у склопу уређења карантина, уреди и посебна канцеларија за пријем а потом и издавање робе које је са трговцима улазила у контумац. Овај податак је сагласан и са литературом која такође наводи да је након припајања шест нахија 1833. године извршено измештање карантина из Ћуприје у Алексинац. Његовој изградњи била је посвећена највећа пажња. Овај највећи карантин у Србији, отпочео је са радом 1. септембра 1836. године са особљем које су чинили: директор карантина Никола Ћефала, доктор Ребрић, писар, амбарџија-магационер, осматритељ, латови и гвардијани.¹²

Изградња карантина у Алексинцу је интензивно трајала од 1836. до 1838. године и овде се, некако стално градило, јер је карантину као најпрометнијем за људе, стоку и робу-еспап стално недостајао простор за смештај како би сви параметри заштитних мера били адекватно испуњени. Важно је напоменути да се једновременно у овом крају изводило подизање више грађевина, осим заграђивања границе, подизао се контумац, и црква у овој вароши и оближњем Ражњу, што је било велико оптерећење за становништво. За изградњу карантина главни мајстор-неимарбаша био је Никола Станковић, што му је поверено по кнежевом налогу. Како су га они тада звали-стари карантин који је већ постојао, требало је да се преуреди и да се започне са грађањем нових грађевина, те су зидари и дунђери били доведени најпре из ћупријског и јагодинског округа, а касније су стигли и они из Ниша са Станковићем, док је главни предузимач био Анђелко Филибелија из Београда а. Укупно је радило 47 мајстора који су додатно имали калфе и велики број шегрта и других помоћника. Алексиначки контумац био је грађен од чврстих материјала па су се обимни послови, које су обављали сељаци са колима, односили на вођење камена, довожење цигле, ћерамиде, песка креча, воде, земље, на сечење грађе, копање бунара

¹¹ Државни архив Србије (=ДАС), КК I-110.

¹² ДАС, Књајеска Канцеларија I-21; Д. Дедић, *н. д.*, 19.

за воду... Најпре је предузето да се изгради простор за смештај коња и за кађење који је био по инструкцији директора Ћефале подељен на три дела: део за кађење људи, део за кађење поштанских товара и посебан, трећи део за кађење писама. У овом периоду било је то највеће градилиште и најважнији гранични прелаз у Србији.¹³

Петронијевићеву преданост послу и познавање начина рада и функционисања карантина и обима послова сваког службеника у њему најбоље илуструје моменат када је кнезу послао планове за нови контумац у Алексинцу, које су израдили инжењери Јанко Шварц¹⁴ и Никола Алковић¹⁵. Ово је био кључни моменат у изградњи грађевина у овом карантинском комплексу. Иако није било заједничког плана, већ су према ранијем договору са кнезом, планове карантина радили одвојено, тако што су најпре премерили постојеће грађевине и направили скице постојећег стања, па тек онда уносили своје предлоге даље изградње. Петронијевић је појашњавао кнезу да је главна замисао била да се постојеће зграде стапају са новима, које је тек требало градити, без да се било који део постојећих старих, зграда руши, већ да све заједно буде једна функционална целина. Петронијевић је уочио одређене недостатке, па је смело написао „стављајући на њих своје примедбе”. Оне су се у највећем делу односиле на поправку, додатке предвиђеним плановима у вези амбара, подрума и царинарнице, како би по његовом мишљењу, све у карантину било најсврсисходније изграђено. Уважавајући његове предлоге, кнез је позвао Петронијевића и Шварца у Крагујевац, дакле на Скупштину,¹⁶ док је Алковић добио задатак да изради план за карантин у Радујевцу, јер је у ово место нешто касније био премештен карантин из Брегова.¹⁷

По наредби кнеза Милоша, команданту дунавско-тимочке војне команде пуковнику Стефану Стојановићу, граница од Алексинца до састанка на Вршкој Чуки требала је да се загради врљикама преко поља, ливада, а преко планинских делова требало је да се појача чување кордона. Поред ових

¹³ Бранко Перуничкић, *Алексинац и околина*, Београд 1978, 105-106; Војислав Михаиловић, *Из историје санитета у обновљеној Србији*, Београд 1951, 514-515.

¹⁴ ДАС, КК I-209, прилог 1, План новог карантина у Алексинцу начињен од инжењера Шварца Јанка.

¹⁵ ДАС, КК I-209, прилог 2, План контумца српског кнеза у Алексинцу начињен од Николе Алковића. Занимљиво да је у документима, Шварц потписиван као инжењер, док је Алковић потписиван као латов.

¹⁶ Петронијевић је од 1835. године деловао против владе кнеза Милоша, па је из стаха од његове освете према опозицији покушао да избегне одлазак на Спасовску скупштину 1837, изговарајући се пословима у карантину. Р. Поповић, *н. д.* 93; ДАС, КК I -209.

¹⁷ ДАС, КК I -209; КК I -209, прилог 5; В. Михаиловић, *Борба против куге у Србији пре сто година*, 41.

заграђивања, кнез је препоручивао да се прокрчи пут којим би стражари могли да патролирају и тако стално прате ограду, виде, да није разваљена неким нелегалним преласком преко границе, са турске на српску територију. Ово су трбала да обаве села уз границу, а ако нису имали довољно људи за овај посао било му је дозвољено да у помоћ узме и људе из поудаљених села. Заједно са Стефаном Стојановићем, командантом дунавско-тимочке команде, Петронијевић је током новембра 1836. године проучавао начин унапређења функционисања карантина о чему су у детаљном извештају - Настављенију, прегледно подељеном по обавезама на укупно 28 чланова, обавестили кнеза. Овде су детаљно објаснили уређење карантина, просторија и карантинских обавеза особља према путницима и њиховој роби-еспапима од уласка, ступања у карантин до њиховог отпуштања. Даље су дали предлоге да се оснује нова парлаторија на Грамади, да се на Дунаву подигне кућа за дезинфекцију, као и да се одреде чиновници за Бреговски и Радужевачки карантин¹⁸. У прилозима овог документа на десет страница до детаља су описане дужности чиновника и служитеља у Алексиначком¹⁹ контумацу и парлаторијама на Суповцу и Грамади; дужности латова²⁰ на пограничним састанцима и додати су спискови чиновника и служитеља Алексиначког, Бреговског и Радужевачког карантина, са њиховим годишњим платама у талирима. Занимљив је и предлог да се у Брегову подигне кућа у којој би „пасађери”-путници могли да бораве, пошто су лађе приспеле Дунавом морале да проводе у карантину две ноћи и три дана. Све што је предложено по убрзаном поступку кнез Милош је одобрио и за чиновнике на Брегову и Вршкој Чуки одредио чланове Совјета Стојана Јовановића и Јеремију Здравковића. Наравно, чим се погледа карта овог подручја, постаје врло очигледан циљ оваквог распореда и успостављања карантина и састанака, који су очигледно покривали најпрометније тачке Цариградског друма и границе према турским територијама, одакле је постојала реална опасност распрострањања заразе у „отачество наше”, и то је најочигледније на примеру састанка код Суповца, подигнутог наспрам самог Ниша. Кнез је стално опомињао Петронијевића да се кордон чува и да стржари буду увек на опрезу, не пуштају ни људе ни животиње, притом претећи прописивањем смртне казне, стрељање, за мањкавости, прекршаје стражара.²¹

¹⁸ ДАС, КК I -126, прилози 1-10.

¹⁹ ДАС, КК I -126, прилог 1-10. Овде је било прописано упутство за карантинско особље и њихове дужности „Наствљеније, карантинским чиновницима и служитељима у Алексинцу, под којим Парлаторија Суповачка и Грамадска стоји;“ Б. Перуничкић, *н. д.*, Београд 1978, 328-335.

²⁰ Латови су службеници чија је дужност била да прате сваки улазак или излазак људи из карантина, да прате и спроводе људе на састанак и парлаторију, или да примају, буше, врше тзв. кађење и печате пошту у карантину.

²¹ ДАС, КК I - 126, прилог 11-12; ДАС, КК I -1545; Д. Дедић, *н. д.*, 43; Б. Перуничкић, *н. д.*, 106.

Велики део послова био је везан за чишћење робе-еспапа који је довожен у карантин. Сва кола која су улазила у карантин била су прегледана, а затим им је одређивано место у дворишту где су на отвореном одстојавала карантин, док је роба третирана, сортирана за чишћење. Када су у питању била бурад и бачве са ракијом, вином или лојем, вршило се њихово прање водом, и роба није истоварана, али су цакови вуне, памука или коже и кучина, преко којих се могла пренети куга, истоварани из кола и смештани у амбаре, где је вршено „кађење” и отварање, а потом и превртање цакова, јер су тако проветравани. У оба случаја чишћења робе сви конопци којима је била упакована роба одвезивани су и скидани, а након дезинфекције, „кађења”, које је трајало два сата, предавани су власницима, обично кириџијама, до њиховог коначног напуштања карантина. Ипак, треба напоменути да су сви улари, узде и седла скидани са коња, и после кађења били су враћани суруџијама.²² Велики посао имале су и амбарџије, који су разврставале робу, ујутру су отварали амбаре, док су гвардијани вршили „кађење” и окретање цакова са робом, након чега су амбаре закључавали и предавали кључеве директору карантина. Као резервно особље, увек су постојала још два гвардијана који су имали задатак да прате стање у дворишту, да не би долазило до мешања људи, како би се испоштовали карантински прописи. Они су сачекивали татаре и курире и вршили дезинфекцију писама и друге поште.²³

Карантински доктор вршио је прегледе свих путника који су остајали у карантину, да би потом могли да наставе пут кроз Србију. Они који нису имали симптоме куге су пропуштани у карантин, где је вршено „кађење” путника и њихове гардеробе, а након тога су смештани по одељењима. Они који су имали симптоме куге, или неке друге, били су враћани преко српске границе на турску страну. У опису задатака које је испуњавао доктор стајало је да наплаћује таксу за боравак и лекове, али са напоменом „од имућнији људи, а од бедни ништа”. Свакако су и једни и други после докторове визите, којом је потврђивано да су здрави, по одлежаном карантину од директора карантина добијали потврде-феде²⁴, да су прошли кроз карантин, које су им омогућавале даље путовање. Упутство је садржало и прописе о сахрањивању преминулих, који би дугачким чакљама били довлачени до дубоке раке и ту бацани, потом поливани негашеним кречом, док је

²² Суруџије су били татарски помоћници, који су најављивали њихов долазак у одређена места.

²³ В. Михайловић, *Борба против куге у Србији пре сто година*, 45-58.

²⁴ Феде су биле потврде које је издавао карантин, као феде личности и феде за робу-еспапе, након издржаног карантинског периода, односно чишћења робе. Оне су омогућавале наставак путовања.

њихова гардероба „предавана ватри”, спаљивана је, док је новац покојника потапан у сирће два сата, а потом је смештан у депо карантински на чување, и важно је да су обавештаване породице покојника. Све преостале ствари и новац преминулих су стајали у депоу до појаве сродника, или других наследника, који су их преузимали.²⁵

Осим обавезних карантинских послова, који су били веома захтевни и комплексни, којима је Петронијевић био потпуно посвећен, он је обављао и друге државне послове на овом делу територије. Тако је у новембру 1836. године са изаслаником Осман-паше из Ниша договарао подизање једне кошаре, као и да се „формална Мензулана²⁶ на граници самој начини”, што је било планирано за пролеће наредне године. Велики проблем у свакодневном животу за функционисање становништва са обе стране границе представљала су двовласничка имања, о којима је Петронијевић разговарао са пашиним изаслаником Ахмед-агом. Оваква имања су настала после разграничења које је спроведено 1834. године. Када је успостављана нова српско-турска граница долазило је до тога да су поједини сеоски атари једним делом припали Србији, а другим делом остајали у Турској, па је било примера да село остане на једној страни, а на другој остану ливаде, пашњаци, њиве, виногради, воденице, појила за стоку или путеви. Овакве ситуације захтевале су територијалне корекције и зато је саветовано компромисно решење. Тачније, у документу је било записано како је српском становништву речено да продају све винограде а њих је остало око 1500, воћњаке и воденице на Нишевачкој страни, те је Ахмед-аги саветовано да то исто пренесе Турцима, дакле да продају све на нашој страни, чиме би се избегли сукоби, али и мешање људи, с обзиром на време заразе. У овом периоду, заједно са Стојановићем, Петронијевић је требао да решава и врши још једну територијалну корекцију, исправку границе према Пироту са пиротским ајаном. Био је ово тзв. случај „пиротске земље“ где су нека села пиротске нахије припала Србији, али је кнез пожуривао договор и чак дозвољавао накнаду. Стални задатак за Петронијевића биле су и страже на кордону, за које га кнез опомиње да их добро размешта и контролише, „да нико на свету не може да прође“, пренесе кугу.²⁷

²⁵ ДАС, КК I -126, пролог 1; В. Михаиловић, *Борба против куге у Србији пре сто година*, 45-58.

²⁶ Мезулхане или мензулане су биле поштанске станице, где су татари-писмоноше уморне коње мењали и узимали одморне, како би истим темпом настављали пут, чиме се скраћивало време доставе писама и пошиљки.

²⁷ ДАС, КК I -131, КК I-1545; Владимир Стојанчевић, *Из Србије Другог устанка и кнез Милошеве владе*, Београд 1995, 238; Исти, „Административно и војно-полициско уређење српско-турске границе за време прве владе кнеза Милоша“, *Историјски гласник* 3-4, Београд, 1951, 41.

Посебну пажњу у извештајима кнезу Милошу²⁸ Петронијевић је посветио дезинфекцији писама и новца. Дезинфекција писама вршена је кађењем у посебним пећима у трајању од два сата, при чему су писма била бушена шилом, врхом ножа или ексерима, како би била што боље „очишћена”. Смеса за кађење или „кужни кад”, се справљао мешањем 1,5 фунти ситног сумпора, 1,5 фунти шалитре и шест фунти пшеничних мекиња. Писма су вађена из улчева,²⁹ а потом су бушена, како би дејство „кађења” било што ефикасније. Оваква дезинфекција писама трајала је по два сата, након чега су слагана и печатирана карантинским печатом, којим је потврђивано њихово чишћење, док је новац био квашен, потапан у сирће у трајању од најмање три сата. Петронијевић је од кнеза тражио савет за поновно отварање Суповца. На Суповцу је током епидемије куге био подигнут састанак, на граници спрам турске територије, уз Јужну Мораву, на левој обали, испод Малог Јастрепца, у непосредној близини Ниша. Објашњавало се да са турске стране пропуштају само дрва, даске и стока, као најнеопходније. Због појаве куге у Врању и селима око Пирота и Лесковца, Петронијевић је забранио издавање пасоша за одласке у Ниш, а из истог разлога карантински период био је подигнут са три на пет дана и пет ноћи „лежања”. Посебно је интересантана понављана молба Петронијевића, упућена кнезу Милошу због ограничених капацитета смештаја у карантину, да учини молбу нишком паши да забрани долазак „кое какви гадови и беспосличари у Србију”, док је сам заповедио катунској стражи да враћа назад надничаре, секираше, мајсторе, оне који су ишли у личне посете родбини, или у манастире на службе током верских празника.³⁰

Поправљајући функционисање карантина, Петронијевић је у децембру 1836. године обавестио кнеза Милоша како ће у карантину српске кириције својим колима отпочети превоз робе до Београда, што је било повољно по српску трговину и државну благајну-казначејство. Јагодински округ је по налогу Совјета требао да припреми 300 воловских кола којима би српске кириције преузеле превоз робе-еспапа, уз напомену да то неће бити

²⁸ У прилогу једног од документа налази се захвалница Петронијевића кнезу Милошу: „Милостивши Господару! Благодарим покорно на послатој ми крушци, но ја нисам изео сам, дао сам полутину директору овдашњем, [...] да е овде био још полковник Стојановић и полковник Цукић”, који су били на кордону „поделио би и њима по едан део, те би ондак за мене врло мала крушка остала”, шалјиво је написао „покорњеиши слуга” Аврам Петронијевић. ДАС, КК I - 138, прилог 1.

²⁹ Улчеви су коришћени за транспорт, пренос поште, писама, која су у овом периоду преносили татари на коњима. Улчеви су били у облику великих џепова са дугим каишевима, израђеним од коже, па се због опасности од преношења болести вршила и њихова дезинфекција.

³⁰ ДАС, КК I -133, КК I -133, N, КК I -134; Владимир Стојанчевић, *Из Србије Другог устанка и кнез Милошеве владе*, Београд 1995, 226; Б. Перуничкић, *н. д.*, 327.

кулук већ да ће их исплаћивати трговци чију робу буду превозили даље по Србији. Како се куга још више приближила, карантински период је повећан на седам дана, а потом и на 10 дана контумацирања. Продужавање периода боравка у карантину стварало је проблем смештаја „пасажера” у самом карантину, њихов смештај у колибе, као и свакодневне докторске прегледа и „кађење” просторија у којима су они боравили. Кнез Милош је решење ових проблема препустио искусном Павлу Стефановићу, из земунског карантина, који је имао задатак да карантин уреди по аустријском узору. Из контумца у Земуну, у Србију су децембра 1836. године дошла двојица њихових службеника, поменути Стефановић и Стефан Познановић, како би помогли у карантинским пословима и обучавању нашег особља. Судећи по списку особља, чиновника и служитеља у Алексиначком карантину, из 1836. године уочљива је подела послова којима су се они бавили. Тачније, за директора је наведен Риста Роми, доктора Херман Мајнерт, за смотрител-осмотрител за људе и амбаре-еспапе у њима, наведен је Павле Стефановић, док је као осмотрител за поште-пошиљке и писма наведен Стефан Познановић. Послови које су Стефановић и Познановић обављали су били врло одговорни, и у исто време, најобимнији и најзахтевнији. Алексиначки карантин је имао највећи промет робе и писаних пошиљки, јер је кроз њега пролазила и аустријска пошта. Остало особље: амбарџија, буљубаша, осморица момака и латови на Грамади и Суповцу нису именовани. Обим послова у карантину, промет људи и робе-еспапа, најбоље је представљен кроз извештај који је кнезу послао априла 1837. године директор Риста Роми –током фебруара месеца у карантину је боравило 600 људи и 1.600 товара робе, а током марта 800 људи и 2.200 тавара робе.³¹

Првобитно се куга појавила у Египту, Александрији, 1834. године, одекле су је врло брзо болесни морнари пренели у Једрене и Цариград. Одавде се већ следеће године проширила на Солун, Кавалу и Драму. Даљим ширењем главним путевима током 1836. године појавила се и у Дупници, и наставила даље ширење Цариградским друмом, те почетком лета доспела до Пирота и Ниша чиме је била угрожена и српска граница. На српској територији, где се становништво још увек опорављало од колере, вести о појави куге су изазвале пометњу и страх. Поједине имућније породице су се спремале да напусте вароши и склоне у Аустрију или нека удељена села. Густо насељене вароши, више су погодовале ширењу епидемија, а у овом сличају више су погађале турско становништво. Када је 1836. године у Дупници, након сахране једног Турчина умрлог од куге, одећа била продата, куга се брзо пренела на Горњу Цумају, Софију и Самаков.

³¹ ДАС, КК I -138 ; КК I -140; КК I -148; КК I -183; В. Михаиловић, *Из историје санитета у обновљеној Србији*, 531; Б. Перуничкић, *н.д.*, 343-344.

Муслиманско становништво је имало додатних верских обзира, тачније потешкоћа. Муслимани су сматрали да се болести не треба бојати, нити бежати, сматрајући да је куга судбина послата од Бога, да су болесни Алахови избраници, којима се таквом жртвом отварају једна од 366 врата Раја, и зато није било интересовања да се примене превентивне мере. Србија је у највећој мери имала сеоско становништво, са лошим условима за живот и исхраном слабог квалитета, и зато су заразне болести у слабом телесним имунитетима увек имале добру подлогу за лако и брзо ширење. Ширењу болести погодиле су и навике, обреди становништва према преминулима, као целивање и наслеђивање одеће преминулих, која је била од животињских кожа, вуне, памука или сукна, материјала јако погодних, за ширење бува узрочника, разних бактерија и бацила. Разумљиво, овакав продор куге угрожавао је јужне и источне границе српске кнежевине, због чега су оне биле додатно обезбеђене дуплирањем стража и стражарских места на кордону.³²

Сагледавајући све предузете мере на граници и у карантину, као и чињеницу колико су, у то време услови рада били врло скромни, можемо рећи да је процес рада био добро, сврсисходно организован и да је карантин одолевао епидемији куге којом је територијално био окружен са турске територије, све до јула 1837. године. Недовољно пажљив, са мало искуства, карантински доктор Херман Мајнерт, направио је грашку и отпустио као здраве турске низаме да наставе пут према свом гарнизону у Београду. Током боравка у карантину, двојица низама - Х. Алија и Раман Зуприли, прости солдати, преминули су 19. и 20. јула 1837. године у Алексиначком карантину, *без знакова источне куге*, како је Мајнерт погрешно дијагностиковао и записао, и остале, њих 36, као здраве отпустио са уредним федама-потврдама о боравку у карантину, да наставе пут. Они су из карантина кренули 21. јула ка Ражњу, испред којег је те ноћи, у Багрдану умро још један војник, којег су остали сахранили и преспавали у вароши. Путовање су наставили преко Ћићевца, Параћина и Ћуприје да би 24. јула стигли у Јагодину, а сутрадан отишли за Београд. Још тројица војника су преминула и сахрањена између Ћуприје и Јагодине. Тако су низами посејали заразу у варошима Јагодини, Ражњу и Параћину, а онда се она проширила и на села Радошевац, Ћићевац, Варош и Пардик. Куга је продрла у средиште земље. Пренета је била преко једног трговца из Битоља, који је са низама контумицирао, и пут продужио на илинденски вашар у Ваљево, ради

³² Тихомир Ђорђевић, *Медицинске прилике у Србији за време прве владе кнеза Милоша Обреновића (1815-1839)*. Београд 1938, 33-34; Дејан Ћирић. *Здравствене прилике и хигијенске навике у Пироту у 19. и почетком 20. века*. Пројекат Растко: <https://www.rastko.rs/rastko/delo/13238>, објављено 11.03.2009.

трговине, и на тамошња села Брежђе и Осеченицу. Како је до 16. августа у Јагодини од непознате болести преминуло неколико житеља, локалне власти су о умирању обавестиле кнеза. У старту је од велике помоћи био долазак доктора Карла Нађа из Земунског контумца, 15. августа у Крагујевац, на ранији позив кнеза Милоша да прегледа карантине и кордоне на нашој граници. О докторовом доласку били су обавештени Петронијевић, кнежев саветник и војни командант алексиначке вароши Милосав Здравковић, са задатком да изврше припреме за његов долазак.³³

Стање у Србији постало је драматично о чему сведоче извештаји који су у размаку од неколико часова 17. августа 1837. године пристигли кнезу Милошу из Ражња, Јагодине и Ваљева са узнемирујућим вестима о продору епидемије на територију кнежевине. Кнез Милош је наредио Петронијевићу да карантин у Алексинцу подигне на максималних шест недеља, затворене су све скеле у селима Варварину, Обрежу и Јасики, и мост на Морави. У Јагодину је 18. августа стигао доктор Нађ, како би у мензулани узео одморне коње и наставио пут Алексинца, али је на молбу Аранђела Милосављевића овде остао како би извршио прегледе након којих је поуздано констатовано-да се куга у Србији зацело појавила! Доктор Нађ је одмах предузео потребне мере, којима је затворио све заражене куће које су стављене под оружану стражу, здраве људе који су имали контакт са зараженима издвојио је у посебну кућу, и одредио кућу за шпитаљ-болницу. Нађ је затворио исправничество и цркву како се народ не би окупљао, а варош је била опасана стражама, тачније, ископани су шанчеве са барикадама и оружаним стражама како се Јагодинци не би мешали са околним селима. По савету доктора Нађа, из јагодинске мензулане је узето двадесет голих коња-без седла, без улара и опреме како би послужили за разношење целокупне преписке која се обављала преко села Драгоцвет које се налазило на шест километара удаљености од Јагодине, на путу према Крагујевцу. Тако је Јагодина претворена у карантин, а строге мере изолације спроведене су до 19. августа и у Ражњу. Кнез Милош је обавестио контумац у Земуну о појави куге у Србији.³⁴

Спровођење мера у Јагодини обележила су два инцидента. Први је настао када је Петронијевић стигао у варош и најпре извео извео своју и породицу свог кума Милете Радојковића, па тек после поставио страже око вароши, што је изазвало револт код осталих житеља који су се дали у бекство. Ситуација је била јако лоша, јер су Јагодинци викали, псовали, клели и на једном месту успели да пробију стражу на главном јагодинском путу, како би се избавили из блокаде. Стевча Михаиловић је био принуђен

³³ ДАС, ЗМП-2388, прилог 1-2; В. Михаиловић, *Борба против куге у Србији пре сто година*, 96; ДАС, КК I-288, прилог 1-4; Д. Дедић, *н.д.*, 50.

³⁴ ДАС, ЗМП-2388, прилог 4-5; Д. Дедић, *н.д.*, 51-62.

да објашњава да је његова породица у Јагодини, као и њихове, да би се сви умирили. Ипак, они су због неповерења ишли до самог кућног плота и позивали их, па је зато цела породица укључујући и децу, изашла на двориште да буде виђена да борави у својој кући. Тек након тога они су се примирили и вратили у своје куће. Други, сличан инцидент направио је Ђорђе асурџија и групе од десетак људи, који су покушали пробој блокаде, али су брзо савладани, а Ђорђе је био погубљен. Доктор Нађ је због новонастале ситуације, продора и ширења епидемије куге саветовао кнеза Милоша да оформи посебно државно тело за борбу против куге. Кнез Милош је ценећи дотадашњи рад и искуство Аврама Петронијевића и доктора Нађа, овај савет испунио управо тиме што је њих двојицу именовао за чланове Санитетске комисије, са наредбом да се сви органи власти имају повиновати њиховим инструкцијама и наредбама, како би се даље ширење болести успешно зауставило.³⁵

Тежак посао и задужења Комисија је договорно распоређивала али је носила највећи терет јер су Петронијевић и Доктор Нађ заједно обилазили сва заражена места у којима се куга појавила. Ово је укључивало и обилазак Алексиначког карантина, а по докторовим инструкцијама било је сатворено село Ћићевац јер се и овде болест појавила. Судећи по стању на терену од велике помоћи била је примена .Упутства састављеног за члана окружног начелства у Алексинцу, капетана Манојла Јовановић, о његовим дужностима у местима која су била заражена кугом, дакле у: Ражњу, Радошевцу и Ћићевцу.³⁶

Упутство³⁷ или „Настављеније” је званични документ Петронијевића и доктора Нађа, као државне Комисије именоване од кнеза, која је у складу са својим овлашћењима за управитеља одредила Јовановића. Он је имао двоструки задатак: први је био у вези спољашње блокаде заражених места, док се други део послова односио на њихово унутрашње функционисање и бригу о људима који су чувани под стражом. Било је прецизно написано како да поступа: како се врши изолација болесника, изолација кућа и заражених места, села, како се достављала храна, која су задужења гробара, како се врши дезинфекција. По истим упутима Јовановић је окупио три пандура, економа, практиканта и ражањског капетана Саву, како би све спровели у потпуности. У Ражњу су од даске направили таблу, која је ношена током ноћи од страже до страже, како би одржали будним људе на здравственом

³⁵ Д. Дедић, *н.д.*, 59-67; В. Михаиловић, *Борба против куге у Србији пре сто година*, 103-104.

³⁶ ДАС, КК I-314, прилог 1-2.

³⁷ Упутство или Настављеније написано је 4. септембра 1837. године у Алексинцу, и потписано је од стране обојице комесара, уз напомену да је Петронијевић потписан као књажевски саветник, док је доктор Нађ потписан као Ц. К. Земунског Контумаца доктор. ДАС, КК I - 314, прилог 6.

кордону који је формиран. Детаљно су набројана сва места стражарења. За унутрашњост блокираних места објашњен је начин достављања хране и начин обрачунавања трошкова за исту, уз изузимање сиротиње и Цигана, којих је било у селу Кошеви. Издато је важно објашњење у вези бербе кукуруза, јер су мештани били незадовољни, плашећи се да им род не пропадне. План је био да им се кад дође време бербе, она дозволи, али под стражом, која би све надгледала. Наређено је да се за ова села одреде по два гробара за сахрањивања, као и да се одреди место закопавања, а да се након обављене сахране гробља ограде трњем. Такође, гардероба умрлих људи је на посебном месту и под стражом спаљивана, уз напомену да су гробари ове послове обављали помоћу дугачких чакљи. Прописано је било да се ураде Протоколи за свако село посебно, како би се добила тачна евиденција оболелих, преболелих и умрлих. Дужност кметова ових села била је да из даљине обилазе куће, породице које су боравиле у самоизолацији, питају за здравље и „кађење” укућана. Услед несташице средстава за дезинфекцију, сумпора и шалитре, саветовано је да се користе парчићи ђонова, или опанака, струготине рогова, и да се мешају са катраном. У новембру 1837. године карантин је укинут, и ова места су била ослобођена карантина, куга је у овом делу Кнежевине Србије била савладана. Преостале болеснике, њих двадесет доктор Нађ је транспортовао у Алексиначки карантин и поверио их на лечење Антонију Славују, који је обавестио кнеза, који му је у одговору скренуо пажњу и на ражањске гробаре, које су по одлежаном карантину упутили у Радујевац. Ово је уследило по окончању карантинирања Јагодине, након чега је Нађ 8. новембра известио кнеза да је од укупно 8.567 житеља заражених места-Ражањ, Параћин, Јагодина, Радошевац, Ћићевац, Варош и Пардик, оболелих било 243, од којих је преминуло 192 а оздравило 51 лице, док су у Брежђу и Осеченици преминуло 38 а оздравило само 2 лица.³⁸

Када је зараза потпуно стопирана, сва заражена места су под надзором доктора Нађа дезинфикована, сви предмети за које се сумљало да су заражени били су спаљени, док су сва одела, постељине, ћилими, били опрани водом и сирћетом. Дезинфиковане су биле и све куће и урађено је кречање, док је Јагодински хан у коме се најпре куга појавила био спаљен. Када је у питању варошица Ражањ постојале су варијације у литератури, у изворима непотпуно истумачене о њеном спаљивању, где је потрбно нагласити, да су поједине учерице-куће, сеоске, слабије грађе које се нису могле поуздано дезинфиковати биле спаљене, као и колибе за болесне и гробаре, али не и читава варош. Доктор Нађ се децембра 1837. године вратио у Земун, а кнез Милош је 19. децембра 1837. године

³⁸ ДАС, КК I - 314, прилози 3-6; ДАС, КК I-371, прилог 2-3; Сава Петковић, „Карантини у Србији за доба кнеза Милоша“, *700 година медицине у Срба*, ур. Недељко Гвозденовић, Београд 1971, 359; Д. Дедић, *н. д.*, 60, 88; В. Михаиловић, *Борба против куге у Србији пре сто година*, 102-104; Р. Поповић, *н. д.*, 99-109.

прописао Дужности чиновника и служитеља карантинских. Дужности су биле подељене римским цифрама на обавезе директора, доктора, писара, амбарцију, осмотритеље и гвардијане. Петронијевић је већ следеће године током боравка депутације у Цариграду, стеченим искуством у борби против куге пружао помоћ у успостављању карантина у Османском царству.³⁹

Петронијевић је на терену пратио разна дешавања од стања на границама, вођења преговора о територијалним корекцијама, преко изградње и проширења смештајних капацитета карантина, до унутрашње организације послова у њему. Током трајања епидемије као санитетски комесар обилазио је заражена места у којима је надгледао спровођене заштитних мера против кужне заразе. Овај огроман напор најбоље приказује чињеница да је рецимо, само од Јагодине до Ражња било потребно десет сати јахања, а он је обилазио сва заражена места. Важно је истаћи учешће у писању *Настављенија* за рад и поступање карантинских, и службеника на Грамади и Суповцу. Извршио је корекције планова изградње везано за проширење карантинског комплекса, потом *Упутства* за поступања и заштитне мере у зараженим местима, као и координацију послова према различитим нивоима власти. Ангажовањем и постигнућима за време тешке епидемије куге, која је била заустављена у Кнежевини Србији чиме је сачувано становништво и заустављен даљи продор заразе на територију европског континента, Петронијевић је у потпуности заслужио коментар да је у његовој личности учињен најсрећнији избор за тако важну функцију, као што је сузбијање куге у Србији.⁴⁰

Необјављени извори:

Државни архив Србије-ДАС
Фонд Књажевска канцеларија-КК
Алексиначка нахија-КК I
Збирка Мите Петровића-ЗМП

Објављени извори:

Зборник закона и уредби и уредбени указа у Кнежевини Србији до 1842, књ. 1, Београд 1880.

Перуничкић, Бранко, *Алексинац и околина*, Београд 1978.

³⁹ ДАС, ЗМП-4933; Тихомир Ђорђевић, *Из Србије кнеза Милоша*, Београд 1983, 184; В. Михайловић, *Из историје санитета у обновљеној Србији*, 530-531.

⁴⁰ В. Михайловић, *Борба против куге у Србији пре сто година*, 41.

Литература:

Дедић Драгослав, *Куга у Јагодини 1837*, Јагодина, 2020.

Djordjević Miloš, „The Habzburg border control policy against the spread of the plaque. An exemple of instruction on health metters in the 18th century“, *Acta histirica, medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae, veterinae*. 43,1, Beograd, 2024, 33-42.

Ђорђевић Тихомир, *Медицинске прилике у Србији за време прве владе кнеза Милоша Обреновића 1815-1839*, Београд, 1938.

Исти, *Из Србије кнеза Милоша*, Београд 1983.

Илић Танасије, „Санитетски кордон Хабзбуршке монархије поред државне границе према Османлијској царевини“, *700 година медицине у Срба*, ур. Н. Гвозденовић, Београд, 1971, 318-335.

Илић Жарко, „Разграничење Кнежевине Србије и Османског царства 1830-1834“, *Историјски часопис*, LXXXI, Београд, 2022, 283-330.

Јанковић Мирослав, *Пописи становништва у Кнежевини Србији (1815-1882)*, Београд 2022; <https://share.google/Crw4RVu0Euca3Filw406>. G20226003.pdf. Jeremic Risto, *Medicinske prilike u Zemuni 1750-1900*, Beograd, 1937.

Kocić Marija, Samardžić Nikola, „Kuga u Istanbulu sredinom XVIII veka prema izveštajima evropskih savremenika“, *Acta histirica, medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae, veterinae*. 33,1-2, Beograd, 2024, 30-80.

Љушић Радош, *Кнежевина Србија 1830-1839*, Београд, 1986.

Милојевић Весна, „Пренос поште за време прве владавине кнеза Милоша“, *Зборник радова Филозофског факултета*, књ. LIV (2), Косовска Митровица, 2024, 229-245.

Иста, *Српски санитарни кордон према Аустрији и Турској 1836-1842*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Косовска Митровица, 2023.

Михаиловић Војислав, *Борба против куге у Србији пре сто година*, Београд 1937.

Исти, *Из историје санитета у обновљеној Србији*, Београд, 1951.

Петковић Сава, „Карантини у Србији за доба кнеза Милоша“, *700 година медицине у Срба*, ур. Н. Гвозденовић, Београд, 1971, 355-365.

Петровић Мита, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842.*, књига I. Београд, 1897.

Поповић Радомир, *Аврам Петронијевић*, Београд, 2012.

Исти, „Аврам Петронијевић и српски покрет у Војводини 1848-1849“, *Историјски часопис*, књ. LVIII, Београд, 2008, 237-252.

Samaržija Zdenko, „Habzburško vojno zdravstvo u Slavoniji i Srijemu do ukidanja Vojne krajine“, *Acta histirica, medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae, veterinae*. 32, Beograd, 2013, 95-119.

Стојанчевић Владимир, *Из историје Србије Другог устанка и кнез Милошеве владе 1815-1839*, Београд, 1995.

Исти, „Кнез Милош и заштита српске границе за време епидемије куге у Турској 1836-1838 године“, *Историјски гласник*, 1-4, Београд, 1952, 61-85.

Исти, „Административно и војно-полицајно уређење српско-турске границе за време прве владе кнеза Милоша“, *Историјски гласник*, 3-4, Београд, 1951, 29-44.

Шешум Урош, „Епидемије куге, колере и тифуса 1707-1837. и њихов утицај на стварање и изградњу српске државе“, ур. Сузана Рајић, *Сузбијање епидемија у нововековној Србији: институционални оквири и практични домети*, Београд 2021, 11-25.

Summary

Vesna O. Milojević

THE CONTRIBUTION OF AVRAM PETRONIJEVIĆ TO THE ESTABLISHMENT AND OPERATION OF THE ALEKSINAC QUARANTINE DURING THE PLAGUE IN THE PRINCIPALITY OF SERBIA IN 1837

As a prominent figure of the 19th century, Avram Petronijević and his achievements have been largely presented to the general public. His involvement in the establishment of the Aleksinac quarantine and meetings at Supovac and Gramada, the work and functioning of these state institutions in 1837 during the outbreak of the plague, and cooperation with local authorities in the areas affected by the contagious disease deserve special attention. The priority was to secure the southern and southeastern parts of the borders and territory of the principality, which were threatened as the infection spread from the territories of the Ottoman Empire. The plague penetrated through the Aleksinac quarantine in July 1837 and affected the towns of Jagodina, Ražanj, and Paraćin, spreading to the villages of Ćićevac, Radoševac, Varoš, and Pardik, thereby posing a serious risk of spreading to other territories of the principality. Strict sanitary measures implemented during the epidemic in the infected areas where quarantines had also been imposed, the plague epidemic was stopped by the end of 1837.

